

УДК 340.1

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ ПРАВИЛ ВНУТРІШНЬОГО РОЗПОРЯДКУ ЗАСУДЖЕНИМИ Й ПЕРСОНАЛОМ

Пальченкова В. М.

*Інститут права ім. В. Сташица Класичного приватного університету,
м. Запоріжжя, Україна*

В статті розглядаються проблеми взаємодії інститутів громадського контролю з пенітенціарною системою, дотримання вимог чинного законодавства останньою. Особлива увага зосереджена на вимогах Правил внутрішнього розпорядку, які діють в установах виконання покарань.

Ключові слова: засуджений, правила, громадський контроль, виконання покарань.

Однією із необхідних складових реформ для побудови демократичної, правової держави є забезпечення прав людини, створення дійових механізмів захисту її законних інтересів, реалізації основного принципу правової держави, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини – обов'язком держави. Особливого значення ці положення набувають в сфері кримінального судочинства, оскільки визначають основні засади формування політики держави у сфері виконання покарань, яка має бути орієнтована не лише на створення належних умов для боротьби зі злочинністю, а й забезпечення прав засуджених.

Сьогодні причин і підстав для реформування кримінально-виконавчого законодавства і усієї системи в цілому більш ніж досить: зміна пріоритетів і відомства, що з Державного департаменту України з питань виконання покарань (далі – ДДУПВП) перетворилося у Державну пенітенціарну службу України (далі – ДПтСУ), необхідність модернізації законодавства, дотримання міжнародних стандартів поводження із засудженими тощо. Але до цього часу тривають суперечки вчених і практиків щодо прийнятної концепції і шляхів такого реформування. Одним з дискусійних є питання пошуку дієвих механізмів регулювання поведінки засуджених.

Науково-теоретичним проблемам ефективного застосування заходів карально-виправного впливу на засуджених та вивченню механізму регулювання правослухняної поведінки приділялась увага в працях Антоняна Ю., Аванесова Г., Бадири В., Богатирьова І., Гернета М., Джужи О., Денисової Т., Дриля Д., Дрьоміна В., Дюркгейма Е., Лейкіної Н., Мертона Р., Міхліна О., Познишева С., Радова Г., Раппопорта О., Романенка О., Скибицького В., Стручкова М., Таганцева М., Тарда Г., Трубнікова В., Фойницького І., Шмарова І. та інших.

Зокрема, ідеї імплементації в національне кримінально-виконавче законодавство міжнародних, перш за все, Європейських стандартів щодо умов тримання засу-

джених в установах виконання покарань знайшли своє втілення в роботах українських вчених Багрій-Шахматова Л. В., Бадири В. А., Близьнюка І. Л., Беци О. В., Денисової Т. А., Костенка О. М., Львовичкіна В. А., Пташинського О. Б., Радова Г. О., Степанюка А. Х., Харченко В. М., Юлдашева О. Х. та Яковець І. С.

Мета дослідження полягає у встановленні ролі і місця громадського контролю при виконанні персоналом кримінально-виконавчих установ вимог нормативних документів, зокрема, Правил внутрішнього розпорядку.

Як відомо, взаємодія інститутів громадського контролю з пенітенціарною системою виступає однією з важливіших умов підвищення ефективності правового будівництва для будь-якої держави. Особливо ця взаємодія важлива в так звані перехідні періоди, при реформуванні сукупності соціальних систем державності (економіки, політики, культурної і соціальної сфер) [1, с. 3-4].

У юридичній літературі справедливо відмічається, що найбільш ефективним контроль стає у випадках його максимальної відокремленості і незалежності. У цьому розумінні громадський контроль в аспекті взаємовідносин суспільства і держави представляє собою втілення незалежності і по праву може претендувати на статус дзеркала влади, об'єктивного індикатора ефективності, легітимності і гуманізму пенітенціарної системи [2, с. 639].

За часів колишнього СРСР до виконання громадського супроводу процесу відбування покарання засудженими суспільство ставилось суто формально. Достатньо пригадати «активну діяльність» наглядових комісій та роботу із засудженими шефських колективів. Суспільство не тільки не приймало активної участі у виправленні особи, що вчинила злочин, а й відмежовувалось від проведення будь-яких заходів щодо усунення негативних проявів її поведінки у майбутньому. Після звільнення від відбутого покарання у колишнього засудженого назавжди залишалось тавро «ЗК», що впливало на труднощі при працевлаштуванні, відмові у поліпшенні житлових умов, а іноді і у прописці за попереднім місцем мешкання тощо. Таким чином, існуючі умови сприяли тому, щоби засуджені вже в період відбування покарання змогли створювати свої, специфічні групи, які допомагали б розподілити сфери впливу, захищати від нападів та знущань, підтримати у виборі місця в середовищі засуджених, де існує чітка ієрархія, а також по закінченню терміну покарання допомагали влаштувати власне життя, працевлаштуватися і, при необхідності, продовжити спільну злочинну діяльність.

За роки незалежності України ситуація дещо змінилася на краще. Так, активізувалась діяльність правозахисників та інших громадських організацій. Непоодинокими стало надання різного роду інформації через пресу, телебачення, моніторинги, звіти і т. ін. про наявність правопорушень, що існують в період відбування покарання засудженими, про випадки свавілля, які допускаються органами МВС та персоналом кримінально-виконавчої системи. Таким чином громадянське суспільство свідомо стає на захист правопорядку.

Як відомо, до сьогодні місцях попереднього ув'язнення та УВП діє постійна атмосфера напруги, що в кожному мить може призвести до правопорушень. У відповідності з неформальними кодексами поведінки, що існують у злочинному світі, починаючи з короткочасного позбавлення волі (наприклад, утримання під вартою у слідчих ізоляторах), особа повинна негайно обирати свою, специфічну норму пове-

дінки в оточуючому середовищі. Як правило проходить перевірка насильством над утриманими під вартою, або засудженими вперше.

У випадках вчинення до них подібних дій, такі особи повинні адекватно реагувати на них, навіть вчиняючи правопорушення або злочини. Якщо протидія відсутня – по відношенню до затриманого або засудженого можуть бути заподіяні інші насильницькі дії. Так, за підсумками дослідження Денисової Т. А. було встановлено, що переважна більшість засуджених (74,6%) вважає неприпустимим втручання у внутрішні справи засуджених або захист їх з боку адміністрації установ. Насправді він практично відсутній, бо в УВП існує атмосфера нейтралітету і розподілу сфер впливу. «Захист» засуджених від насильства, згвалтування, покровительство їм – є пріоритетною сферою діяльності груп негативної спрямованості [3]. Саме тому, вбачається необхідним проведення подвійного контролю за засудженими та персоналом УВП як з боку адміністрації кримінально-виконавчої установи, так і з боку громадськості.

Очевидно, що вектором сучасного розвитку кримінально-виконавчого права і реформування національної кримінально-виконавчої системи має бути дійсна, а не вдавана їх відкритість для суспільства, обговорення і контролю з боку громадськості, в тому числі і міжнародної, використання при цьому найбільш прогресивних і прийнятних для нас європейських концепцій, імплементація міжнародних принципів, норм і стандартів щодо прав та свобод людини і громадянина, які у свою чергу сприятимуть прискоренню входження України до світового співтовариства.

Після прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) [4] ДДУПВП, з метою приведення відомчих нормативно-правових актів з питань виконання покарань у відповідність до вимог КВК України затвердив Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [5]. Їх завданням було конкретизувати окремі питання виконання та відбування кримінального покарання у виді арешту, позбавлення та обмеження волі відповідно до вимог кримінально-виконавчого законодавства України. Зокрема, визначити обладнання установ, у яких відбуватимуть покарання засуджені, особливості та порядок їх тримання тощо. Заслуговують на увагу питання, пов'язані з перебуванням засуджених в установах закритого типу (виправних колоніях), а тому Правилами внутрішнього розпорядку чітко передбачені взаємовідносини працівників установ виконання покарань і засуджених, які ґрунтуються на суворому дотриманні законності.

З одного боку працівники установ зобов'язані постійно зміцнювати правопорядок в установах виконання покарань, проводити цілеспрямовану виховну роботу серед засуджених, виявляти та запобігати правопорушенням і вчиненню злочинам, уважно ставитися до кожного засудженого. З іншого, засуджені зобов'язані бути ввічливими з працівниками установ виконання покарань, виконувати їх законні вимоги, мати передбачені Правилами права та виконувати обов'язки, покладені на засуджених в період виконання і відбування покарання.

Зокрема, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань регламентують, що засуджені мають право: на особисту безпеку; одержувати інформацію і роз'яснення про умови відбування і порядок виконання покарання, а також їх права; отримувати медичну допомогу і лікування, у тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких; розпоряджатися грошовими коштами (для засуджених, які відбувають покарання у ви-

правних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації та виправних центрах), придбавати, володіти і розпоряджатися предметами, речами, виробами, використання яких не заборонено; здійснювати листування з особами, які перебувають за межами установ виконання покарань та не відбувають покарання, вести з ними телефонні розмови тощо. Разом з тим, засуджені зобов'язані: суворо дотримуватися норм, які визначають порядок і умови відбування покарання: розпорядку дня установи, правомірних взаємовідносин з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами; дбайливо ставитися до державного майна; бути ввічливими між собою тощо. Категорично забороняється завдавати шкоду державному, комунальному майну, майну інших юридичних чи фізичних осіб, у тому числі майну інших засуджених, створювати загрозу життю і здоров'ю засуджених, вживати спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби; чинити опір законним діям персоналу установи, перешкоджати виконанню ним своїх службових обов'язків, підбурювати до цього інших засуджених; користуватися заточувальним обладнанням, інструментом, електроенергією, механізмами та іншими матеріалами з особистих мотивів.

Однак, необхідно зауважити, що в Правилах є низка положень, які не відповідають Конституції, іншому чинному законодавству України і ратифікованим ВР України міжнародним договорам (щодо перегляду кореспонденції засуджених без рішення суду; придбання за рахунок засуджених холодильників і телевізорів для відділень СВІПС без вирішення питання щодо їх майбутнього власника, т. ін.).

При визначенні правового статусу, місця, порядку і умов виконання та відбування покарання також безпідставно були звужені окремі права засуджених. Так, наприклад, у розділі 4 «Особливості тримання засуджених до довічного позбавлення волі» конкретизувалися особливості утримання засуджених цієї категорії, визначалися правовий статус, місце, порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Але одночасно безпідставно були звужені права засуджених у частині надання тривалих побачень, зменшувалась сума коштів на придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності, кількість посилок протягом року, їм встановлено одяг спеціального зразку тощо. Відповідно до ч. 3 ст. 22 Конституції України, навіть у разі ухвалення нових законів або внесення змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Також це є порушенням ст. 3 Європейської конвенції з прав людини. Такі приклади можна продовжувати і на це необхідно звертати увагу наглядових комісій, а також окремих правозахисників.

Проте вносити до Правил зміни без попереднього внесення змін до відповідних розділів і статей КВК України не можна, оскільки буде порушено порядок їх підпорядкованості. На нашу думку, найбільш ретельного доопрацювання, доповнення і змін потребує п.29 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, який регламентує «Правила поведінки засуджених». Цей важливий пункт Правил правильніше було б назвати «Особливості правового статусу засуджених», оскільки він регламентує права і обов'язки засуджених, а також основні обмеження на дії, які засудженим вчиняти забороняється.

Виходячи з цього, співробітникам установ необхідно виважено ставитись до прийняття рішення про заохочення засудженого чи накладення на нього дисциплі-

нарного стягнення. Засуджений повинен усвідомлювати за яку провину на нього накладено стягнення і що саме воно є справедливим, достатнім і відповідає тяжкості вчиненого. Саме такий підхід унеможливить в подальшому протиправну поведінку засудженого. В свою чергу, громадський контроль повинен забезпечити недопущення з боку персоналу кримінально-виконавчих установ грубого порушення прав засуджених. Такий контроль полягає у перевірці та обліку діяльності органів та установ, що безпосередньо виконують кримінальні покарання. Це спостереження, перевірка, оцінка і порівняння контрольованих параметрів з нормативне встановленими, здійснення планомірного систематичного впливу на керовані об'єкти для того, щоб попередити або вчасно виявити й усунути відхилення в їхньому розвитку і функціонуванні, забезпечити єдність рішення і виконання, досягнення поставлених соціально-економічних і виховних цілей покарання. Загалом, у ході такого контролю розглядаються та вирішуються по суті скарги, проводиться особистий прийом та опитування засуджених.

Список літератури

1. Соломатина Е. А. Теоретические основы контроля законодательной власти за деятельностью правоохранительных органов: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: Специальность 12.00.01 «Теория государства и права» / Е. А. Соломатина. – М., 2004. – 24 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / [Редкол.: Ю.С.Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Українська енциклопедія. – . – Т.1: А-Г. – 1998. – 672 с.
3. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: [Монографія] / Т. А. Денисова. – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2007. – 340 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. –К. : Атіка, 2003. – 96 с.
5. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Наказ № 275 від 25.12.2003 р. // Кримінально-виконавче законодавство України: [Зб. нормат. актів] / [Укладач В. М. Трубников]. – Х. : Рубікон, 2008. – 432 с.

Пальченкова В. М. Общественный контроль за выполнением правил внутреннего распорядка осужденными и персоналом / В. П. Пальченкова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). № 1. 2012. – С. 27-31.

В статье рассматриваются проблемы взаимодействия институтов общественного контроля с пенитенциарной системой, соблюдение требований действующего законодательства последней. Особое внимание сосредоточено на требованиях Правил внутреннего распорядка, которые действуют в учреждениях исполнения наказаний.

Ключевые слова: осужденный, правила, общественный контроль, исполнение наказаний.

Palchenkova V. Public monitoring of the Rules of Procedure of inmates and staff / V. Palchenkovva // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2012. – Vol. 25 (64). № 1. 2012. – P. 27-31.

The article addresses the problem of interaction between institutions of public control and penitentiary system, compliance it to the rules of legislation. Special attention is focused on the requirements of The Rules of internal regulations in the valid penal institutions.

Keywords: convicted, rules, civil control, execution of penalty.

Статья поступила в редакцию 05.03.2012.